

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.964.22

Т. В. Богданкандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВНУТРІШНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті зроблено спробу дослідження впливу внутрішніх суперечностей особистості на професійний розвиток студентської молоді.

Цікавим є дослідження якостей, які специфічно притаманні майбутнім психологам. У зв'язку з цим зростає роль та значення особистої психокорекції, спрямованої на формування і розвиток вказаних якостей. Особливий інтерес представляє категорія внутрішнього конфлікту, оскільки внутрішні суперечності особистості тісно пов'язані із комунікативними здібностями, що є основою професійних здібностей майбутніх спеціалістів-психологів.

Ключові слова: особистість, концепції особистості, професіоналізм, професійно значимі якості, студентський вік, внутрішні суперечності, комунікативні здібності, особистісна психокорекція.

Постановка проблеми. Фахова підготовка студентів-майбутніх психологів передбачає фокусування на психологічних особливостях та специфічних проблемах студентського віку. Внутрішньо-особистісні суперечності часто стають на перешкоді формуванню професійних навичок у студентів, тому заслуговують на особливу увагу та мають бути предметом дослідження сучасної вікової та педагогічної психології. Врахування означених суперечностей є обов'язковим у процесі професійної підготовки і передбачає психологічну корекцію з метою нівелювання особистісної проблематики, в основі якої лежать внутрішні конфлікти особистості.

Аналіз наукових досліджень. Професійний розвиток студентів знаходиться в фокусі уваги представників вітчизняної та зарубіжної психології (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов [1], О.І. Божович, Л.С. Виготський [2], О.Ф. Лазурський, О.М. Леонтьєв [3], В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін [4], Т.С. Яценко [5] та інші).

Метою статті є виявити вплив внутрішніх суперечностей особистості на процес формування професійно-значущих якостей майбутнього психолога та з'ясувати роль особистісної психокорекції у формуванні професійної самосвідомості студентів.

Виклад основного матеріалу. Термін «професіоналізм» у наукових студіях тлумачиться як здатність самостійно, відповідально й творчо проєктувати і здійснювати свою діяльність. Вивчаючи питання становлення професіоналізму в галузі психології, вчені зазначають, що професійними

можна вважати такі навички, які забезпечують максимально можливу відповідність між намірами, цілями дій і самими діями [6; 7]. Така теза співзвучна з нашим розумінням професіоналізму спеціаліста-психолога, який має певні переконання, що передбачають емотивну зацікавленість у психології та набуття totoжності із собою, з орієнтацією на професійну діяльність саме у цій галузі.

Згадуючи професійну підготовку майбутніх психологів, доцільним буде розглянути психологічні особливості студентського віку. Студентський вік (17 – 25 років) включає пізній дитячий, юнацький і частину дорослого періоду в розвитку й становленні людини. Студент (з лат. – той, хто навчається, оволодіває знаннями, старанно працює) на думку більшості дослідників як особистість, що перебуває на конкретній стадії розвитку, характеризується наступними вимірами: психологічним (характер, темперамент, воля, здібності) та біологічним (фізичні дані, тип вищої нервової діяльності, безумовні рефлекси, інстинкти). Ці чинники детерміновані спадковістю і вродженими задатками, а також соціальним середовищем (національність, місце в соціумі тощо).

Дослідники констатують, що в залежності від особливостей розвитку особистості в студентському віці залежить якість її професійної підготовки і, як наслідок, подальшої професійної діяльності, що, у свою чергу, може суттєво вплинути й на життя суспільства в цілому. У працях Л.М. Грановської, О.В. Скрипченко, Л.В. Долинської, З.В. Огороднійчук [8] доведено, що студентство як особлива соціально-психологічна група виріз-

няється інтенсивним психічним та особистісним розвитком, що тісно пов'язаний зі становленням професійних якостей. На виключній важливості особистісної складової у комплексі професійних характеристик спеціаліста наголошують у своїх працях С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Л.І. Уманець, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та інші [8; 9].

Вивчення соціально-психологічних особливостей студентства потрапляло в коло наукових інтересів ленинградської психологічної школи у 60-ті роки ХХ століття (Б.Г. Ананьєв, Р.М. Грановська, Є.І. Степанова, В.Т. Лісовський) у рамках дослідження інтелектуального, особистісного і соціального формування особистості. Згідно описаних у науковій літературі даних студентський вік є періодом інтенсивної соціалізації, характеризується розвитком вищих психічних функцій, інтелектуальних здібностей та особистісних якостей.

На погляд Б.Г. Ананьєва, студентство як вікова група є перехідною ланкою від дозрівання до зрілості. Як соціальна категорія студентство характеризується професійною спрямованістю і ставленням до майбутньої професії. М.І. Дяченко і Л.А. Кандибович досліджують професійну готовність студента, яка є істотною детермінантою успішної роботи після закінчення ВНЗ, швидкої адаптації до нових умов, пов'язаних із роботою в отриманій спеціальності, і подальшого вдосконалення професійних якостей.

Численні дослідження вирізняють чинники, що впливають на інтелектуальний розвиток людини, зокрема, навчання, що обумовлює розвиток пізнавальної діяльності. Так, студенти володіють більш високим рівнем розвитку інтелекту через збільшення працездатності пам'яті, уваги та мислення, а розумовий потенціал як готовність до навчання значною мірою визначається рівнем освіти.

Вітчизняні та зарубіжні науковці (Б.Г. Ананьєв, О.Л. Гройсман, Г.С. Костюк [10], Л.Д. Столяренко, В.Г. Чайка та інші) акцентують увагу на проблемах юнацького віку, наголошуючи на важливості внутрішніх суперечностей студентства, питанні адаптації, психофізичних та емоційних негараздах, що часто відбиваються на успішності студентів і можуть загрожувати падінням інтересу до навчання, зниженням рівня домагань, погіршенням самооцінки, особистісних якостей, і, як наслідок, зміною діяльності, поведінки та взаємин з оточуючими.

Аналіз літератури з проблеми засвідчує, що особистісний розвиток студентів викликає активний інтерес у тих, хто вивчає проблеми психології. Проте у більшості досліджень з'ясовуються лише окремо взяті аспекти: емпатія, емоційні особливості, ціннісні орієнтації, рефлексія, психічні стани і психофізіологічні проблеми, мотиви, питання професійного самовизначення, а також деякі аспекти, пов'язані з окремими видами діяльності

чи етапами життя студентів: адаптація першокурсників, спілкування між студентами, взаємодія з викладачами, стреси в студентському віці тощо.

Вартими уваги представляються дослідження якостей, що є специфічно притаманними майбутнім психологам: самооцінки, тривожності, ставлення до власного «Я», мотивації досягнень, здатності до психологічної близькості з іншою людиною, вольової регуляції, почуття професійної відповідальності, потреби у спілкуванні.

Загалом, позиції різних дослідників є досить близькими у визнанні того, що основні проблеми студентського віку носять комплексний характер і мають тісну взаємозалежність. Підготовка сучасного фахівця повинна бути індивідуальною, у зв'язку з чим значно зростає роль і значення особистісної психокорекції майбутніх психологів.

Повернемося до проблеми професійної підготовки студентів-майбутніх психологів. На думку дослідників, необхідними передумовами професійної роботи в галузі психології є психологічна готовність майбутнього психолога до конструктивного діалогу і партнерства у створенні професійних взаємин (Н.І. Пов'якель); уміння налагоджувати професійні стосунки, встановлювати конструктивні контакти із людьми; формування професійної самосвідомості психолога та його особистісної зрілості (Н.О. Кучеровська). Важливого значення в особистісно-професійному становленні психолога при цьому набуває внутрішня моральна організація особистості, яка передбачає усунення суперечності між «Я» – реальним та «Я» – ідеальним у процесі самовдосконалення.

Серед обов'язкових умов успішної професійної діяльності психолога дослідники А.А. Осіпова, Н.І. Пов'якель [11] визначають наявність психологічної культури, що містить такі структурні компоненти: культуру спілкування, емоційну культуру та здатність до професійної рефлексії.

На наступних професійно-значущих якостях наголошує Г.С. Абрамова: умінні гнучко реагувати на різноманітні ситуації; професійній ерудиції; здатності використовувати в роботі основні психологічні концепції; різноплановості мислення; умінні дотримуватись конфіденційності; здібності до рефлексії змісту власної професійної діяльності; відкритості до нових знань та сприйманні альтернативних поглядів; прагненні до системного підходу у роботі.

Л.Г. Терлецька вказує на такі професійно-значущі особистісні якості психолога: професійно-психологічна рефлексія та саморефлексія, широкий діапазон репертуару професійних ролей, адекватність образу «Я» та оптимальність психічного стану.

Н.В. Чепелева висвітлює модель особистості психолога, яка, зокрема, включає: позитивну мотивацію до майбутньої професії та професійне

цілеутворення; наявність особистісної професійної рефлексії, формування творчої особистості професіонала-психолога, розвинений практичний інтелект, соціально-когнітивні й комунікативні вміння. Базовою умовою підготовки психолога дослідниця вважає професійну ідентифікацію, розвиток якої здійснюється шляхом усвідомлення та подолання внутрішніх конфліктів, що виникають у процесі навчання.

Серед важливих характеристик професіонала-психолога О.Ф. Бондаренко відзначає наявність особистісної та професійної ідентичності. Суперечність між особистісним і професійним самоусвідомленням призводить до порушень особистісної та професійної ідентичності психолога.

Більшість науковців як важливу рису професійної діяльності психолога трактують комунікативну здатність, що складається з когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент передбачає професійну компетентність, здатність до рефлексії, децентрацію мислення; емоційний компонент із високою сензитивністю і тактовністю, емпатійне ставлення до іншої людини, відвертість у прояві власних почуттів; поведінковий компонент характеризується здатністю до саморегулювання та коригування власних дій, упевненістю, відповідальністю.

Основним компонентом комунікативної здібності та якостей психотерапевта вважають емпатійне розуміння, співпереживання, на необхідність формування якого вказували зарубіжні дослідники психоаналітичного та гуманістичного напрямків А. Менегетті, Я.Л. Морено, Ф. Перлз, К. Роджерс, К.Г. Юнг [12], а також сучасні російські та українські дослідники О.Ф. Бондаренко, Л.О. Петровська, Т.С. Яценко [5] та інші.

Особливий інтерес для нас представляють внутрішні суперечності особистості, які мають істотний вплив на її розвиток та функціонування. Взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього наявний у всіх формах розвитку людини, у тому числі й молоді. У фізичному розвитку він виявляється у процесах асиміляції (лат. *assimilatio* – уподібнення) та дисиміляції (лат. *dissimilatio* – несхожий), збудження і гальмування, в порушенні й відновленні рівноваги між організмом і середовищем. Стан рівноваги людини є тимчасовим, процес її урівноважування постійний. Внутрішні суперечності, що виникають у житті людини, спонукають її до активності, спрямованої на їх подолання. Одні суперечності долаються, натомість виникають нові, що спонукають до дій і до вдосконалення діяльності. Людина розвивається як система, яка сама себе вдосконалює [13]. Сукупність різноманітних суперечностей класифікують на такі категорії:

1. Суперечності між новими потребами, прагненнями особистості й досягнутим нею рівнем оволодіння засобами, необхідними для їх задо-

волення, передбачають випереджаючий розвиток мотиваційних аспектів над операційними і змістовими. Наприклад, юнакам властиве розходження між прагненням активно діяти у суспільному житті (працювати як дорослі, керувати машинами тощо) і дійсним рівнем їхніх можливостей.

2. Суперечності між новими пізнавальними цілями, завданнями та наявними способами дій, між новими ситуаціями і попереднім досвідом студентів, між усталеними узагальненнями і новими фактами. Такі розходження виникають систематично, спонукаючи студентів до їх усвідомлення, активної діяльності, спрямованої на їх усунення шляхом вироблення нових способів дій, узагальнення прийомів розумової діяльності, у якій поєднуються пізнання і праця, проектується і виготовляється майбутній продукт, зокрема, знання.

3. Суперечності між досягнутим рівнем розвитку молоді людини та способом її життя, місцем, яке вона посідає у системі суспільних відносин. Вони стимулюють прагнення розширити свої взаємини із навколишнім суспільним середовищем, брати участь у нових видах суспільної та особистісно значущої діяльності. Реалізація їх дає нові стимули до подальшого розвитку.

4. Суперечності між очікуваним, бажаним, майбутнім, і наявним, між тим, чого прагне молода людина і чим вона володіє. Ці суперечності спонукають до дій, завдяки яким відбувається наближення реального до бажаного.

5. Суперечності між свідомими і несвідомими тенденціями у поведінці та діяльності. Несвідомі тенденції часто є результатом попередньої свідомої діяльності людини, її установок. Переносячись на інші за змістом види діяльності, несвідомі тенденції можуть гальмувати її, викликати суперечності, які треба переборювати. Наслідком цього є розвиток адекватних взаємозв'язків між свідомим і несвідомим. У такому випадку процес психокорекції може сприяти прискоренню виникнення таких зв'язків.

Формування молоді людини виявляється і в становленні окремих аспектів її психічного життя (мисленні, потребах, мотивах, емоціях, довільній регуляції поведінки). У процесі розвитку особистості відбувається перехід від безпосереднього перцептивного (пов'язаного зі сприйняттям) до опосередкованого мисленнєвого пізнання об'єктивної дійсності, від нижчих до вищих ступенів розвитку мислення, від аналітичного виокремлення різних ознак об'єктів до синтетичного їх відображення.

Поява все нових результатів аналізу, можливості якого безмежні, вступає у суперечність із можливостями мозку утримати інформацію про них. Усувають таку суперечність виробленням різних способів синтезування ознак, об'єднанням їх у групи, що позначаються словами, поняттями.

Вчені виділяють внутрішні суперечності особистості, які супроводжують становлення самосвідомості студентів, у тому числі й майбутніх психологів. Такі суперечності представляють особливий інтерес у зв'язку з темою цієї статті. Найістотнішими є:

1) потреба у соціальному визнанні та недостатні можливості її реалізації;

2) потреба у самостійності та обмеження з боку дорослих, зокрема батьків та викладачів;

3) потреба у самоідентифікації та недостатня або суперечлива інформація про себе, а також несформоване вміння інтегрувати, переосмислювати цю інформацію;

4) потреба у підтримці з боку оточуючих та відчуття самотності, відчуженості.

Вказані суперечності частково долаються у процесі групової психокорекції чи індивідуальних бесід із кураторами, викладачами та студентами, які в минулому успішно подолали власні протиріччя.

У результаті інтернет-опитування та бесід зі студентами нами було виявлено внутрішню суперечність, що є характерною для студентів психологічного факультету. Це протиріччя між уявленнями про роботу психолога, які студенти мали до вступу в університет, та уявленнями, що складаються у студентів під впливом ознайомлювальної практики. Як свідчить наш досвід, така суперечність не потребує спеціальної корекції і успішно долається у процесі подальшого навчання.

Все вказане вище підводить до висновку, що проблема становлення професіоналізму майбутнього психолога, яку покликана розв'язати психокорекція, полягає у гармонізації суперечності між особистісно-людськими та професійно-соціальними аспектами особистості. За умови, коли превалює перший із вищевказаних аспектів, психолог може переживати відчуття неспішності у професійній діяльності. Якщо істотної пріоритетності набуває виконання професійних обов'язків, може мати місце формалізм у роботі психолога, відсутність інтересу, залежність від службових обов'язків. Можна стверджувати, що за таких умов є небезпека втрати людиною самототожності.

Як засвідчує аналіз, у психолога, який не пройшов особистісну психокорекцію, може порушуватися об'єктивність сприйняття іншої людини. Адже саме у професійно-людських контактах задіяний емоційний фактор, нерідко актуалізуються почуття меншовартості, агресія, тривожність, що можуть відсувати професійний інтерес на другий план, зумовлюючи домінування особистісної проблематики. Останню можна пізнавати та нівелювати в процесі групової психокорекції.

Висновки і пропозиції. Професійна підготовка психолога є однією із актуальних проблем, яка ставить завдання здійснення особистіс-

ної психокорекції майбутніх спеціалістів. Така психокорекція може бути забезпечена шляхом реалізації відповідних методів, зорієнтованих на подолання протиріччя між особистісно-людськими та професійно-соціальними сторонами особистості.

Аналіз сучасних наукових досліджень із проблеми професійної підготовки майбутніх психологів дозволяє констатувати, що це питання представлено у дослідженнях, проте залишається недостатньо розробленою категорія особистісної психокорекції студента й оптимальні шляхи її забезпечення. Тож перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні можливостей психокорекції та з'ясуванні її стійкого взаємозв'язку з формуванням професіоналізму майбутнього фахівця.

Література:

1. Асмолов А.Г. Психология личности / Асмолов А.Г. М. : МГУ, 1990. 367 с.
2. Выготский Л.С. Психология / Выготский Л.С. М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
3. Леонтьев Д.А. Личность: человек в мире и мир в человеке / Леонтьев Д.А. // Психология личности: Сборник статей. М. : ООО «Вопросы психологи», 2001. С. 151–161.
4. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов: Учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений / Поливанова К.Н. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 184 с.
5. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: [Навч. посіб.] / Яценко Т.С. К. : Вища шк., 2006. 382 с.
6. Психологічна енциклопедія / [Автор-упор. О.М. Степанов]. К. : Академвидав, 2006. 424 с.
7. Психология личности: Словарь-справочник / [Под. ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко]. К. : Рута, 2001. 320 с.
8. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: [Навч. посіб.] / Рибалка В.В. К. : ІПППО АПН України, 2006. 400 с.
9. Максименко С.Д. Генезис существования личности / Максименко С.Д. К. : Издательство ООО КММ, 2006. 240 с.
10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г.С. К. : Прогрес, 1989. 412 с.
11. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта / Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Киев : МАУП, 2000. 256 с.
12. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика: Навч. посіб. / [Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін.]; за ред. Т.С. Яценко. К. : Вища шк., 2008. 342 с.
13. Конфликтология / [Под ред. А.С. Кармина]. СПб. : Лань, 1999. 448 с.

Богдан Т. В. Внутренние противоречия личности в профессиональном становлении будущих психологов

В статье предпринята попытка исследования влияния внутренних противоречий личности на профессиональное развитие студенческой молодежи.

Интересными представляются исследования качеств, специфически присущих будущим психологам. В связи с этим возрастает роль и значение личностной психокоррекции, направленной на формирование и развитие указанных качеств. Особый интерес представляет категория внутреннего конфликта, поскольку внутренние противоречия личности тесно связаны с коммуникативными способностями, которые являются основой профессиональных способностей будущих специалистов-психологов.

Ключевые слова: *личность, концепции личности, внутренние противоречия, внутренний конфликт, коммуникативные способности, способность к социализации, социальное окружение.*

Bohdan T. V. Internal conflicts of personality in the professional formation of future psychologists

In this article an attempt is made to study the influence of internal contradictions on the professional development of student youth.

Interesting are studies of qualities that are specific to future psychologists. In this regard, the role and importance of personal psycho-correction, which is aimed at the formation and development of these qualities, is increasing. Of particular interest is the category of internal conflict, since the internal contradictions of the individual are closely linked with the communicative abilities that are the basis of the professional abilities of future psychologists.

Key words: *personality, concept of personality, internal contradictions, internal conflict, communicative abilities, ability to socialization, social environment.*